

GENERÁLNÍ LITERATURA A SROVNANÁ LITERATURA

(LA LITTÉRATURE GÉNÉRALE - LA LITTÉRATURE COMPARÉE)

Generální literatura dnes znamená nejčastěji určitý komplex mezinárodních literárních souvislostí v určitém kulturně geografickém prostoru zahrnujícím větší či menší počet národních literatur. K tomuto smyslu termínu došla především francouzská škola, zvláště P a u l v a n T i e g h e . Jeho pojetí převzali badatelé v jiných zemích, počínaje už H e r g e š i c e m a O c v i r k e m v Jugoslávii; stalo se jednou z otázek metodologické diskuse mezi francouzskou a americkou školou; v Československu je propracovával zejména F r a n k W o l l m a n , v jehož výkladu se pojem generální literatura stýká s regionálně zonálním principem vypracovaným sovětskou komparatistickou školou.

Pojem generální literatura patří od 30. let a zejména také v období po 2. světové válce nejen k často užívaným pojmům ve speciální terminologii literární komparistiky, ale stává se čas od času i předmětem odborných sporů, které dokonce přesahují druhy i do oblasti obecně ideologické a které se skoro vždy týkají základní koncepce mezinárodního literárního procesu.

Už tato aktualizace je dostatečným důvodem k tomu, aby se slovní spojení generální literatura stalo předmětem úvah metodologických i terminologických. Při nich se ovšem hned narazí na několik charakteristických

rysů tohoto výrazu, které jsou jednak důležité, pojednává-li se o metodě a teorii srovnávacího zkoumání literatury, jednak dávají zajímavou problematiku, sleduje-li se morfologický a sémantický vývoj literárních termínů.

Především: výraz generální literatura, la littérature générale, general literature ani jeho více méně adekvátní překlady se vůbec nevyskytuje ve velkých jazykových slovnících výkladových ani překladových, a to ani tam, kde se uvádí řada slovních spojení adjektiva generální jako general welfare, g. pronunciation, G. American, G. Assembly, G. Court, g. delivery, g. election, g. staff, g. store, g. strike atd. (Webster; pod. Duden, Sprach-Brockhaus aj.). Nevyskytuje se ani v běžných encyklopediích a v specializovaných slovnících, a to ani skrytě v heslech věnovaných literatuře a literární vědě. Nejnovější a nejzevrubnější ze speciálních slovníků, "Kratkaja literaturnaja enciklopedija", neuvádí nejen výraz generální literatura ani jeho možné překlady, ale ani termín světová literatura (rus. 'mirovaja', nebo 'vsemirnaja literatura'). Termín světová literatura chybí ostatně i jinde, kde je uvedena řada slovních spojení adjektiva světový, a najde se konečně jako heslo teprve ve "Velkém Brockhausovi", díky německé důkladnosti a díky tomu, že termín 'Weltliteratur' razil 1827 Goethe. - Kdybychom nevěděli o virulenci výrazu generální literatura v řadě diskusí a polemik, vyvodili bychom z negativních výsledků slov-

níkové a encyklopedické rešerše nejen to, že výraz nezobecněl, ale dokonce i to, že se snad neujal ani jako odborný termín v literární vědě.

Tato situace je však dána dvěma dalšími charakteristickými rysy výrazu generální literatura.

Za prvé: Ani v literární komparatistice nejde totiž o termín zcela nezávislý, nýbrž o termín, který se vyskytuje v kontextu s jinými pojmy jako světová literatura, světový literární proces, srovnaná literatura ('la littérature comparée'), mezinárodní literatura, mezinárodní společenství atd. Pojem generální literatura buď splývá s pojmem světová literatura, nebo se od něho naopak výslovně odlišuje. V jednom i druhém případě však záleží na tom, jaký obsah se vkládá do termínu světová literatura, a to zase záleží na metodologickém přístupu k literárnímu vývoji vůbec a na pojmové klasifikaci celého souboru kategorií, kterých při jeho výkladu užívá ta která vědecká škola. Vedle toho a současně s tím má zde ovšem svůj vliv i povšechná a velmi mlhavá představa o světové literatuře a stejně nespecifická představa o mezinárodní souvislosti kulturních jevů, která koluje v široké veřejnosti. Zplodiny tohoto kolování pronikají pak v podobě metaforických rčení o "vkladech do pokladnice světové kultury" a jiných podobných i do vážné vědy a svou zdánlivou "srozumitelností" ještě více zatemňují celou problematiku.

Za druhé: Výraz generální literatura může být do-
bře srozumitelný jako termín v tzv. odborné hantýrce,
ale je poměrně široký v běžném jazyce, kde samo adjek-
tivum generální implikuje různé významy, a to i v jaz-
cích, kde plně zdomácnělo.

Z toho plyne další důležitý fakt, že totiž výraz
generální literatura (podobně jako jiná slovní spojení
adjektiva generální) někdy má, jindy nemá terminologic-
kou platnost a že i jako termín může být různě vykládán.
- Tak "Le nouveau petit Larousse illustré" vykládá
heslo 'Général' jako universel (consentment g.), vague,
indécis (parler en termes généraux) a jako opositum
k particulier, individuel, spécial. "Webster" má také
významy not local; of, for, or applying to a whole ge-
nus, kind, class, order, or race (g. classification);
existing or occurring extensively; common; usual (g.
pronunciation); concerned with the main or over-all
feature; lacking in details; not specific (g. characte-
ristics); not precise (he spoke in g. terms); senior
or highest in rank; not connected with or limited to
one branch or department of learning, business, etc.;
not specialized (g. store) - jako substantivum: the
main or over-all fact, condition, idea, etc.; the pub-
lic; populace - synonyma: common, universal.

Výraz generální literatura je jedním z těch pří-
padů, kdy pojmová hodnota slova, jeho odlišení,
"ozvláštnění", nebo terminologické zbarvení vystupu-
je do popředí právě při použití v jazycích, v nichž

slovo samo není běžné, resp. v nichž je méně běžné než
v jazyce, z kterého bylo přejato. Přejetí cizího slova
může mít rozmanité důsledky, které lze naznačit na pří-
kladech z běžné slovní zásoby. Především se objevuje
početná skupina slovních dvojic, v nichž se za účasti
přejatého slova tvoří významové odstíny, nepřeložitel-
né zpět do dávacího jazyka. Např. seriózní - vážný,
vize - vidění, sentimentální - citový, šarm - kouzlo,
šik - vkusný. Pod. v jiných jazycích, tak v něm.
offiziell - amtlich, v angl. incredible - unbelievable,
voyage - journey, v ruš. vizit - poseščenije. Za druhé
nastává posun či změna významu, např. čes. trasa >
angl. trace ('stopa'), čes. bufet > franc. buffet,
rus. menju > franc. menu. Nebo nastává povýšení oby-
čejného slova na termín, např. dispečer, kontejner,
trend, chozrasčot.

S těmito jevy setkáváme se také v literární a
literárněvědné terminologii a v příbuzných oblastech
umění. Povýšení slova na termín, často s posunutím je-
ho významu pozorujeme v takových případech jako šanson,
kuplet, pop music, folk song. Na slovíčku muzikál se
budují vážné teoretické úvahy o specifice "nového"
žánru, aniž se přihlíží k jeho skutečné genealogii
(angl. musical comedy je konec konců totéž co naše
dobrá, stará 'hudební komedie'). Překlad rus. slova
образ (které ve skutečnosti znamená 'podobu', 'vidí-
nu', 'způsob', něm. především 'Gestalt') českým
'obraz' ovlivňuje jednu z klíčových oblastí teorie

literatury. Deformace se v češtině stala silně akcentovaným termínem, ačkoli ve francouzštině je běžným a i v odborném textu bezpříznakovým slovem. Slovní výpukčkou vznikl nový pojem artista. Adj. artistní neznamena dnes 'umělecký', ale spíše 'vyumělkovaný', ačkoli tento pojem vyjadřuje francouzština slovem raffiné, které rovněž přešlo do češtiny, ovšem nikoli ve svém základním významu 'zjemnělý', ale zejm. jako 'zchytralý', 'prohnaný'; přeložit le style raffiné do češtiny je pak stejným úskalím jako přeložit do francouzštiny artistní styl (je ostatně zřejmé, že ani význam 'vyumělkovaný' není spolehlivým můstkem k překonání těchto jazykových rozdílů). V čes. nebo sloven. textu vypadá slovo artefakt jako akcentovaný a pregnantní termín a jeho frekvence je v poslední době poměrně značná. V mezinárodní terminologii je však toto slovo nepoužitelné; ve franc. a angl. znamená totiž cokoli, co bylo uděláno člověkem, zvl. rukodělný výrobek (v archeologii jen toto), v patologické anatomii malformaci.

Všechny naznačené okolnosti nutno mít na paměti, když se historicky sleduje užívání výrazu generální literatura a jeho povýšení na odborný termín. Současně však nutno přihlížet především k historickospolečenským podmínkám, za kterých ho bylo užito, k celému komplexu okolností, v nichž se postupně vyvíjela moderní literární věda.

Na první pohled by se zdálo, že veškerou pozornost nutno v našem případě soustředit na přívlastek

generální. Ve skutečnosti je však nezbytné obrátit se nejprve aspoň stručně k zdánlivě indiferentnímu substantivu literatura, které se nám dnes zdá samozřejmé a existující od nepaměti. V. V. K o ž i n o v ("Kratkaja literaturnaja enciklopedija", heslo "Literatura") upozornil nedávno, že slovo i pojem jsou poměrně mladé, že "sám termín literatura vznikl ne dříve než v XVIII. st., v Rusku až v XIX. st.", třebaže slova užil už Lomonosov. V představě literatura cítila se tehdy patrně především souvislost tvorby Starého světa, kterou osvícenský universalismus dokonce ještě podtrhl. Tato představa literatury vůbec převažovala v syntézách a přehledech od jejích počátků, tedy od st. XVI. a XVII., od G. Gesnera ("Bibliotheca universalis", 1545-49), Posseviniho, Lambecka, F. Bacona aj. Byly už ovšem i literární obrany jazyka a národa, nejen u Slovanů, ale dříve ještě u Francouzů (tak Joachim du Bellay, "Défense et illustration de la langue française", 1549), a také pokusy o vylíčení literární posloupnosti u jednoho národa (už D. Morhof, "Unterricht von der deutschen Sprache und Poesie, deren Ursprung, Fortgang und Lehrsätze. Wobei auch von der reimenden Poeterei der Ausländer gehandelt wird", 1682). Pietro de Conti di Calepio už dokonce formuloval srovnávací téma ("Paragone della poesia tragica d'Italia con quella di Francia", 1732), avšak podobně jako další autoři nepodal ještě Výsledky, které bychom dnes označili jako srovnávací.

Celá kapitola by se mohla napsat o tom, kdy a jak se vedle pojmu literatura, ve smyslu úhrnném a v singuláru, začal uplatňovat plurál literatury, kdy a jak se na tyto partikulární celky národních literatur začal klást důraz, kdy a proč je užití singuláru nebo naopak plurálu pojmově příznakové čili nic. Dostali bychom se tím až do oněch diskusí, v nichž různí badatelé byli chytáni za slovo a obviňováni, že užitím singuláru sugerují jednotnost světové, evropské, popř. slovanské literatury, slovesnosti, nebo že zastírají nacionální zvláštnosti a onen příslovečný "vklad". Avšak i post tot discrimina rerum se pořád znovu ukazuje, že gramatické určení je pro podstatu věci bezpříznakové: "Istorija vseмирnoj literatury" chystaná moskevským Ústavem světové literatury, stejně jako "La littérature européenne" chystaná AILC, jsou díla po výtce srovnávací a naprosto nechtějí předstírat jednotnost vývoje.

Jakousi vnitřní členitost pojmu literatura začali si ovšem uvědomovat už učenci humanistického a předosvícenského období. Tak J. F. Reimann ve svém "Versuch einer Einleitung in die Historia literaria" (1708)

už formuluje tři stupně úkolů: historia literaria universalis (die Allgemeine), h. l. particularis (die Besondere) a h. l. singularis (die Allerbesonderste). Vědomí jakési etnické, jazykové, národnostní nebo geografické členitosti pojmu literatura musilo předcházet vzniku termínu generální literatura.

Pokud víme, objevil se německý termín allgemeine Literatur dříve než termín francouzský. Na přelomu XVIII. a XIX. st., tedy na přechodu od tzv. osvícenské k tzv. romantické vědě, se opakuje hned v několika klasických dílech, tak u C. J. Bouginé "Handbuch der allgemeinen Literaturgeschichte", 1789 - 1802), u J. G. Eichhorna ("Allgemeine Geschichte der Kultur und Literatur des neueren Europa", 1796), u L. Wachlera ("Versuch einer allgemeinen Geschichte der Literatur", 1793-1801) a ovšem u Herdera, Bouterweka a bratří Schlegelů.

Pojmoslovná náplň německého výrazu byla však proměnlivá a zůstávala poměrně nejistou i v dalším vývoji. (Navenek se to projevovalo také kolísáním mezi allgemeine Literatur a allgemeine Geschichte der Literatur, které většinou nebylo metodologicky motivováno a které nemělo vliv na formování a vývoj pojmu generální literatura.) Cítí se to ještě v nové předmluvě, kterou Johannes Scherr předeslal 7. vydání svého spisu "Allgemeine Geschichte der Literatur" (1887), přeloženého už předtím do ruštiny Pypinem, do polštiny Lewestamem, do dánštiny Hornem, do italštiny Fontanou, do maďarštiny a angličtiny (překlad S. Novakoviče do srbocharvátštiny 1873 ani Scherr neuvádí). Scherr ještě pokládá za nutné vyčlenit z obecného pojmu literatury (vom allgemeinen Begriffe der Literatur) pojem Fachliteratur a Nationalliteratur, ale paradoxně prohlašuje svůj název za odůvodněný právě snahou

podat nacionálně literární vývoj veškerých národů, což činí paralelně a odděleně. "Freilich dürfte sich dieser Begriff der Nationalliteratur nicht immer streng festhalten und durchführen lassen, weil in der modernen Kunstdichtung die 'eigentümlich-nationalen Töne' vielfach verwischt und getrübt sind oder auch buntwechselnd ineinander spielen" - praví Scherr (4) a dodává: "...die Geschichte der Literatur ist die ideale Geschichte der Menschheit selbst, weil ja die Literaturen der verschiedenen Völker die höchste Blüte ihres Wesens ... ausmachen." Scherr se hlásí více k Schlegelům než ke Goethovi, o jehož postulované Weltliteratur se zmiňuje jen letmo. Na sklonku života dovolává se stále ještě ideálů revolučního roku 1848 a za své životní krédo prohlašuje pravdu, svobodu a krásu, za základní motiv literatury však označuje nakonec ideu vlasti, která prý neznamena konec "naší universality" a která se projevila v hrdinsky a nádherně vedené válce 1870-71: "Auf dem Amboss geduldiger Kulturarbeit hat der Hammer des Gedankes das deutsche Siegeschwert geschmiedet, und alle, welche mitschufen an unserer Wissenschaft und Literatur, an unserer Philosophie, Geschichtsschreibung, bildenden Kunst, Dichtung und Musik, haben auch mitgeschaffen an dem neuen deutschen Reichsbau" (13). S jakými asi pocity četli někdejší překladatelé a propagátoři této vlivné knihy o obecné a společné literatuře vyznání o skutečné motivaci jejího autora...

Francouzský termín la littérature générale dostal se poprvé do širšího oběhu přednáškami N. L. L e m e r - c i e r a konanými v Paříži 1811, které vyšly ve 4 sv. jako "Cours analytique de littérature générale" (1817). V a n T i e g h e m ("La littérature comparée", 22 - 23) připomíná, že už takový Marmontel, Frénon, La Harpe zabírali širší než jen francouzský horizont a kladli díla různého původu vedle sebe, ale jejich metoda byla stále ještě estetická a dogmatická; v XVIII. st. se sice literární vztahy za panujícího intelektuálního kosmopolitismu stávají intimnějšími, překlady se množí, avšak literární historie se teprve měla zrodit, a tak i srovnávací literatura, která je její částí, nemohla existovat.

Van Tieghem tedy začíná dějiny vědecké komparatistiky až Villemainovými přednáškami 1827, které vyšly 1828, ačkoli už Noël a Laplace vydali "Cours de la littérature comparée" 1816 (téhož roku jako lingvistický srovnávací spis Fr. Boppa) a přestože už Lemercier (1817) mluvil o klasifikaci druhů, tedy nahmatal už aspoň poslepu jeden z klíčových problémů generální literatury v tom smyslu, který tomuto výrazu byl dán později.

O c v i r k ("Teoriija primerjalne literaturne zgodovine", 1936, 14) uvádí vznik vědecké komparatistiky v souvislost s novými metodikami jiných věd; připomíná spisy o srovnávací anatomii (1801 - 1805), srovnávací erotice (1806), srovnávací embryologii (1837) a dílo D. de Blainville "Cours de physiologie générale

et comparée" (1833), kde se objevuje pojmová dvojice známá pak z literární vědy.

Kupodivu se při hledání analogií, metodologických podnětů a pojmových modelů dosud nepřišlo na pojem grammaire générale et raisonnée. Je to překvapující tím spíše, že vznik a vývoj literární komparistiky se právem vykládá především v kontextu s celým vývojem filologických věd. Termínem grammaire générale et raisonnée se označovalo učení o čistých jazykových formách, tj. o ideálním typu formy, který by byl základem všech jazyků, Tato koncepce, velmi významná zejm. v XVII. a XVIII. st., se opírala o aristotelovské učení o kategoriích a to znamená, že se snažila odhalit obecné zákonitosti. Pojmenování 'generální a filosofické gramatiky' formuloval již Bacon Verulamský (1561 - 1621). Jansenistická škola v Port Royal vydala 1660 dílo "Grammaire générale et raisonnée". Tuto koncepci pak rozvíjeli další autoři francouzští a němečtí. Učení mělo vliv také na Humboldtovu "Idee der Sprachvollendung" a bylo předmětem zájmu až do období romantismu, to znamená přinejmenším do 1. třetiny XIX. st.

Pro konstituování literární komparistiky byla zřejmě rozhodující 10. a 20. léta XIX. st. Roku 1812 vyšel 6. svazek nedokončené Eichhornovy syntézy koncipované ještě v duchu tradic XVIII. st. ("Geschichte der Literatur von ihrem Ursprung bis auf neueste Zeiten"), 1817 Lemercierův kurs generální literatury,

který je už předzvěstí nového úsilí o vyšetření universálních a evropských rysů literárního vývoje vedle rysů národních. Ale ještě dokonce před Lemercierem rodí se představa regionálnosti, zonálnosti v tomto mezinárodním procesu, a to poprvé na materiálu jihoevropském, když Sismondi 1813 tiskne svůj nástin "De la littérature du Midi de l'Europe". Šafaříkova "Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten" vychází 1826, tedy rok před Villemainovými přednáškami.

Zdůraznil-li van Tieghem právě Villemaina a rok 1827, byl si patrně vědom toho, že téhož roku vyslovil Goethe své myšlenky o světové literatuře. Goethova Weltliteratur není ovšem zobecněním zkoumaného, srovnávaného materiálu, ale především axiologickým postulátem a historickou prognózou: Doba světové literatury se blíží, praví Goethe Eckermannovi, a každý je povinen pečovat o urychlení toho. Je dostatečně známo, že Goethe si tuto Weltliteratur představoval jako soubor vrcholných děl všeho lidstva. Chtěl touto vizí čelit rozpadu osvícenského universalismu, který prožíval ve svém mládí, a nástupu stále ostřejšího nacionalismu, jehož první následky sledoval a soudil ve zralém a kmetském věku po napoleonských válkách. Méně známo je to, že Goethe měl také už určité představy o střídání uměleckých epoch, o síti a interferenci vlivů jdoucích od různých národů, tedy představy, které by sdílel a ocenil teoretický komparatista. Ale pokračovatelům uča-

roval hlavně básníkův programový ideál všelidských literárních hodnot a u epigonů záhy vznikla otázka, co k nim patří a co nikoli. Formulace takové otázky už vlastně předem vylučuje zkoumání mezinárodního literárního procesu a jeho rozmanitých rovin, mezi nimiž tvorba masová, triviální, frenetická, pouliční, pololidová a lidová zaujímají zdaleka ne bezvýznamné místo. Do popředí se pak naopak dostává sestavování jakéhosi vrcholného repertoáru, tedy selekce více nebo méně subjektivního rázu.

Dlouhá řada učených pojednání, počínající Elsou Beil ("Zur Entwicklung des Begriffes Weltliteratur", 1915) a pokračující mj. K. Vosslerem ("Nationalliteratur und Weltliteratur", 1928), F. Strichem ("Goethes Idee einer Weltliteratur", in: "Dichtung und Zivilisation", 1928) a dalšími, nedokázala odstranit základní nedorozumění plynoucí pro vědeckou komparatistiku už ze samotné koncepce výběrového "Pantheonu", jak to brzy po Goethovi nazval E. Quinet. Nepomohl ani výrazný titulěk Farinelliho, který takovou světovou literaturu nazval snem ("Il songo di una letteratura mondiale", 1923). S t r i c h sám sice věci aspoň částečně modifikoval, když místo hesla Weltliteratur navrhl termín Weltliteraturgeschichte. Současně se Strich postavil proti názoru zahrnujícímu do světové literatury všechnu dosavadní tvorbu lidstva; toto druhé krajní pojetí odvádělo od skutečného srovnávání k pouhé inventarizaci a nepřehlednému popisu a bylo

odmítnuto právem. Ale Strich věci současně zase zkomplikoval, když znovu zdůraznil hodnotový princip a prohlásil, že světově významná je ta literatura, která vytvořila národní svéráz i všelidské hodnoty a působila na jiné literatury ("Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte", 1930).

Odtud se pak proud zastánců Weltliteratur dostal na bludné cesty. Výběr podle měřítka všelidské hodnoty se přenesl z jednotlivých děl na celé literatury a učení nacisté mohli klást otázku, které literatury vstupují do této světové literatury a které nikoli.

V polemice s touto tezí bylo už použito moderního pojetí littérature générale, jak je vypracoval P a u l v a n T i e g h e m . Toto pojetí vznikalo a postupně krystalizovalo ve francouzské komparatistické škole i u Tieghema samého od počátku XX. st. Aniž bychom mohli jmenovat všechny, kdo se na tom podíleli, naznačme aspoň několik bodů celé linie. L.-P. Betz upozornil mj. na specifickou problematiku mezinárodních literárních proudů ("Internationale Strömungen und kosmpolitische Erscheinungen", in: "Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte", 1902); Tieghem poprvé načrtl své pojetí srovnávací literatury ("La notion de littérature comparée", Revue du Mois 1906), P. Hazard nastolil otázku roztrídění komparatistické práce ("La classification des travaux en littérature comparée", Revue universitaire 1913; srov. také jeho práci z r. 1914), Tieghem formuloval rozdíl mezi srovnanou literaturou v užším smyslu slo-

va a generální literaturou ("La synthèse en histoire littéraire: littérature comparée et littérature générale", Revue de Synthèse historique 1920) a pojednal o poměru vlivů a analogií ("Influences et simultanités en histoire littéraire", The Romanic Review 1929). Ve 20. letech už také Tieghem vydal dvě velké syntézy, kde svá metodologická kritéria prakticky propracovával a ověřoval. Z této konkrétní historickosrovnávací práce mu plynulo závažné poznání, že za daného stavu lze syntetizovat pouze materiál ve vymezené kulturně geografické oblasti a že výsledkem není ještě "světová literatura" ani literatura v širokém smyslu "internacionální".

Po těchto zkušenostech teprve přikročil Paul van Tieghem k definitivní formulaci svých metodologických názorů v díle "La littérature comparée" (1931; zde odkazujeme na 3. vydání 1946, nepatrně pozměněné a bibliograficky doplněné). Generální literaturě je věnována celá třetí část knihy (169 - 213). Hned úvodem zde Tieghem vykládá, proč a jak dospěl k dvojímu významu termínu littérature comparée. V širším smyslu, jak patrně už z názvu knihy, rozumí jím stále celou literární komparatistiku. V tom je především implikováno, že Tieghem nepřijímá dělení na nějaké srovnávací studium a generální studium literatury, které se někde objevovalo před ním i po něm. (Po válce také zvl. u E. Georgieva, "Obšto i sravnitelno slavjansko literaturoznanie", 1965; zevrubný rozbor a hodnocení tohoto spisu podal Frank Wollman, Slavia 36, 1967, 115 - 128.) Tieghem zdůrazňuje, že littérature

comparée zaměřená pouze na binární vztahy, tedy to, čemu říká littérature comparée proprement dite, nevyčerpává celou problematiku literární komparatistiky (169). Má své speciální pracovní postupy a kritéria, a také svou tematiku, jak to bylo již vyloženo v předcházejících částech knihy. Podobně se nyní snaží Tieghem propracovat kritéria toho úseku komparatistiky, kde se zkoumá větší počet elementů různého národního původu a kde vystupují do popředí skutečně mezinárodní jevy a problémy. "Histoire générale de la littérature, nebo krátce littérature générale se jmenuje ten druh výzkumu, který se obírá fakty společnými více literaturám, ať již jde o vzájemné závislosti, nebo o koincidence" (174). Liší se jak od jednotlivých národních literatur, od psychologického, či estetického studia literatury a od vlastní "srovnané literatury", tak od dějin universální, tedy světové literatury ("L'histoire littéraire générale n'est pas non plus l'histoire littéraire universelle", 174). Generální literatura - dodává Tieghem (ibid.) - má dosti široký internacionální zorný úhel a současně může studovat velmi ohraničené problémy ve velmi krátkých obdobích; charakteristické pro ni je prostorové rozpětí, geografická šíře.

Z toho už vyplývá rámcové rozdělení práce do jednotlivých oblastí, k nimž Tieghem (175) připojuje hned instruktivní příklady: "A. Nacionální literatura: místo 'Nové Helořsy' ve francouzském románu XVIII. st.
- B. Internacionální literatura. a) Littérature com-

parée: Richardsonův vliv na romanopisce Rousseaua.

b) Littérature générale: evropský sentimentální román pod vlivem Richardsonovým a Rousseauovým."

Prostorové, geografické vymezení pojmu generální literatury je tedy jen jednou stránkou věci. Druhou a podstatnější stránkou je obsahové vymezení, vytyčení specifických problémů a úkolů, jemuž také Tieghem věnuje hlavní pozornost. Praví především: "Generální literatura se snaží integrovat to, co jiné metody diferencují; je tudíž současně jak přesnější, tak abstraktnější" (177). Ponechává historikům národních literatur - pokračuje Tieghem - vše, co se týká jednotlivých spisovatelů individuálně a jednotlivých literatur kolektivně. Podobně ponechává badatelům ve vlastní srovnávací literatuře vztahy mezi dvěma spisovateli, mezi dvěma literaturami, kontakty, napodobení, prameny, překlady, šíření děl a rolí prostředníků mezi dvěma literaturami (ibid.). Generální literatura "však neustále používá výsledků dosažených srovnávací literaturou v užším smyslu slova: tato vzájemná výměna idejí a forem, tyto vlivy, tyto reakce jsou cenná fakta, jež /generální literatura/ vyzvedá z jejich izolace, aby je přiblížila jiným analogickým /faktům/, aby je kombinovala a sestavila v celky /ensembles/. Rozumí se samo sebou, že se nesnaží nahradit ani literární dějiny jednotlivých národů, ani srovnanou literaturu. Paralelně s nimi a po nich buduje syntézu odlišného typu" (177 - 178).

Vlastní předmět generální literatury, hlavní problémy a skupiny jevů, které do ní patří, probírá pak Tieghem ve zvláštní kapitole (184-199). Shrňeme-li stručně, jsou to jednak paprskovité vlivy, mezinárodní literární módy, skutečné mezinárodní proudy, - jednak projevy simultánnosti jiného druhu, tj. podobnosti bez vlivu, při čemž se v rámci generální literatury mají zkoumat také jejich možné příčiny. Tento výčet by ovšem ve světle dalšího vývoje literární komparistiky musil být zpřesněn a doplněn (sám Tieghem dodal později srovnávací studium žánrů), ale i ve své původní podobě ukazuje, že generální literatura byla v Tieghemově pojetí charakterizována také určitým specifickým předmětem. Tieghemovo pojetí generální literatury bylo vědecko-kritickou alternativou pojmu Weltliteratur, který byl nadále příliš mlhavý a snadno se spojoval s rozmanitými historicosofickými představami. Zatímco Weltliteratur zůstávala postulátem, byla generální literatura už nálezem: označovala literární strukturu určitého internacionálního společenství zjištěného v určitém kulturně historickém prostoru. Tieghem sám si ověřil existenci takového společenství v oblasti západoevropské, resp. západoevropsko-americké. Uvědomoval si ovšem, že nemá potřebné předpoklady k tomu, aby se pokusil o celoevropskou syntézu kontinentální, která by vzala náležitě v úvahu generální jevy středoevropské a východoevropské, tedy především slovanské, a hledal v této oblasti spolupracovníky.

Tieghemovo pojetí dobře pochopili dva jihoslovanští badatelé, I v o H e r g e š i ć ("Poredbená ili komparativna književnost", 1932) a A n t o n O c v i r k ("Teorija primerjalne literarne zgodovine", 1936). Podchytili také dvojpólovost Tieghemova konceptu, kde generální literatura jednak nahrazuje širší a mlhavou světovou literaturu, jednak už vystihuje regionální mezinárodní spojitosti. Oba proto zdůraznili a do této souvislosti uvedli oblastní syntézy, především syntézy slovanských literatur od Šafaříka, Richhoffa, Talvj přes Pypina, Karáska, Dorošenka až po Brücknera, Máchala a Franka Wollmana. Ponechali samozřejmě stranou diskuse a polemiky o možnosti jednotného uchopení látky slovanských literatur, o jejich společenství, o společném dědictví (u Mazona patrimoine commun), o domnělém kulturním schizmatu a o předmětu slovanské filologie (Jagić, Mazon, Iljinskij, Brückner, Weingart, Lednicki, Horák, F. Wollman, Goląbek, Hruševskij aj.): námitky proti syntetickému zpracování slovanských literatur musily se jim ve světle Tieghemova pojetí jevit jako podružné, ne-li přímo bezpředmětné.

Ale právě tyto věci náhle nabyly prvořadého významu, když do sporů o srovnávací studium slovanských literatur zasáhly politickoideové záměry velkoněmecké. Vnesl je tam především docent pražské německé univerzity K o n r a d B i t t n e r ("Methodologisches zur vergleichenden germanisch-slavisches Literatur-

wissenschaft", Germanoslavica 3, 1935; 1 - 18, 241-276). Právě on, a to i v protikladu k pozitivní německé vědecké tradici, ztotožnil Weltliteratur se společenstvím výtvorů a vztahů v germánsko-románské oblasti a položil onu uměle konstruovanou otázku, které národní literatury vstupují či nevstupují do světové literatury. Z Fritze Stricha vzal právě to nejslabší, totiž představu skoro biologickou, že Weltliteratur je jakýsi živý organismus, jemuž slouží národní literatury jako údy (Glieder). Podíl slovanských literatur na literatuře světové nejdříve zpochybnil, potom připustil, že do ní vstupují jednotlivě, a to ve vztahu k literatuře germánské, tj. především německé.

F r a n k W o l l m a n v polemickém spise "K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské"(1936) opřel se při zdrcující kritice Bittnerových tezí zejména o Tieghemovo pojetí generální literatury, prokázal nutnost a historickou oprávněnost zkoumání mezislovan-ských vztahů právě ze stanoviska světové a generální literatury, zdůraznil význam genetických souvislostí slovanské ústní slovesnosti a význam vědomí souměřitelnosti Slovanů jako literárního faktoru (15 - 17, 92 et pass.). Bittnerovu otázku, zda do světové literatury vcházejí slovanské literatury jako jednota, či jako uzavřené, svéprávné, užší celky národní, odmítl Wollman jako metodologicky nesprávnou (93): "Do světové slovesnosti - ať už to chápeme jako genetickou vyvíjející se existenci nebo přímo jako vědecký systém,

zobrazující tento organismus, tedy jako schematický komplex - vcházejí ze slovanských literatur, tak jako z jiných literatur, jen jednotlivé tvary se svými vztahy genetickými." (Srov. podrobně v recenzi K. Krejčího, *Slavia* 15, 1937-38, 251 - 255, kde je také celková analýza polemiky a ocenění nových vědeckých metod užitých Wollmanem.) Některá díla - dovozuje Wollman dále - jsou uzavřena do rámce národní tradice, jiná spolutvoří tradici mezislovanskou, která se pak jeví jako "menší kruh v kruhu, tedy jako organický systém slovanské slovesnosti v ohromném organickém systému světové slovesnosti", jako "malý schematický komplex ve velkém schematickém komplexu" (93 - 94). "V tomto smyslu se tedy může a musí mluvit o jednotném systému nebo o organickém systému slovanské slovesnosti. Nepochopení tohoto literárněvědného komparačního stanoviska přičítám starofilologickému a ideologickému aspektu na literatury, ne-li šovinismu, který z politických důvodů přeceňuje fakt jedné národní literatury, vytvářeje mystiku národnosti, aniž si chce uvědomiti, že literární struktury, v podstatě internacionální, také národy tvořily, šovinismu, který vede druhdy konec konců k jasnému protislovanskému stanovisku, zakrývanému důvody jen zdánlivě vědeckými" (94 - 95).

Ze stanoviska vědecké komparatistiky a v odporu proti nacionalismu akcentoval Wollman mezinárodní genetické a strukturní vztahy literárních děl a hustší síť těchto vztahů v různých oblastech, které představují

úseky studia světové literatury. Tieghemovu představu generální literatury, která byla vypracována jako alternativa nejistého konceptu Weltliteratur a stála ještě v jeho blízkosti, vztahl i Wollman jak na světovou literaturu, resp. na širší mezinárodní kruh, tak na její úseky, na užší oblastní kruhy, které širší syntézu umožňují: "Má-li generální (obecná) slovesnost světová své vědecké oprávnění, má je také generální (obecná) slovesnost slovanská. Má dokonce metodicky oprávnění větší: neboť vědecký systém slovanské slovesnosti připravuje teprve systém světové slovesnosti. Platí tedy bez výhrady také pro synthesesu slovanskou Tieghemova metodická zásada: 'La synthèse doit se construire progressivement et parallèlement à l'analyse'" (97).

Posuzováno z hlediska morfologie a sémantiky termínu generální literatura, zdůrazňoval Wollman zejména onu "generálnost" danou existencí internacionálních souvislostí, představu jejich vědeckého komplexu, určitého zjištěného schematického systému vztahů a struktur v daném prostoru.

Představu generální literatury F. W o l l m a n dále propracovával v poválečném období, a to počínaje statí "Naše pojetí slovanské filologie a její dnešní úkoly" (*Slavia* 18, 1947-48), kde shrnul výsledky polemiky, a konče posledními studiemi napsanými v letech 1967-69 v souvislosti v VI. mezinárodním sjezdem slavistů. Své poslední stanovisko formuloval zejm. ve sjezdové přednášce pod názvem "Generální literatura, její

funkce světová a mezislovanská" (in: "Čs. přednášky pro VI. mezin. sjezd slavistů", 1968, 181 - 188). Zde vytkl už zřetelný rozdíl mezi stále hypotetickou světovou literaturou a generální literaturou. "Srovnávací probádání podobností a vztahů slovesných v jednotlivých kulturních oblastech, regionech, zónách a dobách je nutný stupeň k dosažení poznatků, ze kterých se dá usuzovat na světový slovesný proces" - praví Wollman (183) a podává pak určitou představu konkrétních literárních komplexů a kulturních prostorů, z níž plyne také metodologické stanovisko k pojmu a termínu generální literatury: "Internacionálně generální problematika, která spojuje několik, někdy mnoho literatur, je před našimi zraky. Nejlepším dokladem internacionálně generální literatury ... je sovětská literatura. Není to suma literatur, ale je to všechno to, co vytváří celistvost tohoto souboru. Tu celistvost je hledat především ve významové, tj. ideové a emocionální oblasti, v tematice i ve formové tradici... Ale uznáme-li generální problematiku literární v tomto politickém útvaru, kulturním regionu, nemůžeme ji nevidět jinde, např. v čínské, japonské, indické, perské, arabské atd. literatuře... Nemůžeme nevidět generální problematiku literární v rámci západoevropském... A hned nám ovšem vyvstane na mysli generální problematika latinskoamerických literatur. A už se hlásí také generální problematika literatur afrických národů... Na evropském kontinentu se nyní pevně rýsuje sovětská literatura (slovesnost) s přesahem do Asie

a tzv. atlantická literatura (slovesnost) s přesahem do Ameriky. Mezi nimi je oblast (region) literatur (slovesností) středoevropských a balkánských, tedy především západoslovanských a jihoslovanských" (184). Internacionálně generální metodické postupy se Wollmanovi jeví jako "záchytné srovnávací síto", jímž se zjišťuje národní svéráz i zákonitosti "toho světového procesu, který trvá nebo se uskutečňuje hypoteticky a na který se usuzuje ze zachycených generálních zákonitostí" (183). "Každý slovesný výtvar už svým jazykem hlásí se k určité národní literatuře a k její struktuře předmětové, významové i formové. Ale zároveň konverguje také do struktury internacionálně generální slovesnosti svého kulturního prostoru" (186).

Takto domýšlel F. Wollman to, co plynulo především z teorie a praxe české srovnávací školy a sovětské školy, jejíž vývoj soustavně komentoval na stránkách poválečné Slavie. To se týká zejména představy mezinárodních literárních regionů a zón uplatňované od konference komparatistů v Moskvě 1960. I. G. N e ť u p o k o - j e v o v á pojala pak tuto otázku do svého návrhu koncepce mnohosvazkových dějin světové literatury ("Metodologičeskije principy postrojenija 'Istorii vsemirnoj literatury' /Vvedenije k Prospektu/", 1965, 19): "Velký význam při organizaci materiálu má zkoumání synchronních literárních procesů v literaturách spjatých v daném období historickým a kulturním společenstvím (obščnost'ju), nebo blízkostí podmínek svého

vývoje. Takový 'regionální' způsob zkoumání ('regionální' v širokém smyslu, jako vztah dané skupiny literatur, historicky vzájemně spojených, k světovému literárnímu procesu) dodává naší představě o tomto procesu lepší měřítko, dovoluje jasněji vidět jak obecné zákonitosti vývoje nacionálních literatur ve shodných podmínkách, tak také svérázné projevy těchto zákonitostí v různých literaturách. Dovoluje také při výzkumu široce uplatnit takový důležitý nástroj poznání zákonitostí společenského vývoje, jakým je historickosrovnávací metoda, která, je-li podřízena obecným principům marxisticko-leninské metodologie zkoumání společenských jevů v jejich historické konkrétnosti, dává nové možnosti širokých zobecnění."

Termínu generální literatura, jeho definicí a jeho distinkcí v poměru k národní literatuře, srovnané literatuře, k ostatním uměním, k historii a k estetice věnuje mnoho pozornosti S i m o n e J e u n e v knize "Littérature générale et littérature comparée - Essai d'orientation" (1968). Praví, že až donedávna byl certifikát o studiu generální literatury (certificat d'études littéraires générales) generálním jen proto, že nepředstavoval žádný přesný program. To je hodnocení až překvapivě kritické, když autor mluví o zemi, kde literární komparatistika má tak bohatou tradici už od 20. let XIX. st. Nicméně Jeune prohlašuje, že tento stav změnila teprve nedávná reforma vysokoškolského studia a konstatuje: "Výuka dějin generální litera-

tury (histoire littéraire générale), zcela odlišená od /výuky/ francouzské /literatury/, představuje de facto extenzi srovnané literatury." Dodává pak, že vztahy mezi littérature générale a littérature comparée jsou mimořádně těsné a že nelze mluvit o littérature générale, aniž by se evokovala současně littérature comparée (5 - 6). Své názory a poznámky pojmoslovně podává Jeune zvláště v kapitole "Genèse de la littérature comparée". Nejprve porovnává termín generální literatura s termínem histoire littéraire générale, který je uveden v oficiálním studijním programu francouzských universit. Zdá se mu, že littérature générale označuje teoretické studium žánrů, struktur a tendencí bez výslovného zřetele k časovému faktoru, zatímco histoire littéraire générale se obírá chronologií, popisuje směry a vývoj, vyšetřuje prameny, hodnotí vlivy a jejich výsledky (29). Mám za to, že takovéto odstínění nevyplývá z dosavadní praxe ani v rámci francouzské školy: hned Jean-Jacques Ampère, kterého Jeune staví jako teoretika proti Villemainovi jako praktikovi a prvnímu autorovi velkého díla historickosrovnávacího, mluvil přece právě o "histoire comparative des arts et des littératures chez tous les peuples" (36). Správné je proto Jeunovo konstatování, že zobecněl termín generální literatura (29). Toto zobecnění ovšem platí jen v kruhu odborníků; není bez zajímavosti Jeunova doplňující informace (29), že v nakladatelské a knihkupecké praxi se termínem littérature générale označuje umě-

lecká literatura a literární věda (la littérature pure et la critique littéraire).

Hned na počátku kapitoly Jeune definuje "generální literaturu jako tu, jež spojuje navzájem různé literatury národní, a dále jako tu, která staví mosty mezi literaturou a výtvarnými uměními" (29). To je ovšem příliš povšechné (pod spojováním národních literatur i pod mosty k jiným uměním si lze představovat cokoli nebo nic) a nepřihlíží to k dosaženým výsledkům srovnávací vědy (ani francouzské), ba ani ke konkrétním výkladům, které následují a v nichž Jeune dobře uplatnil galský racionalismus a kriticismus. Ukázal především, že vlastní pojem srovnané literatury (a tedy ani pojem generální literatury) nemohl se vyvinout v epoše klasicismu, již proto, že italská, španělská a francouzská literatura se navzájem jevíly jako rodné sestry, jako bliženci a že tedy nevznikal pocit skutečně "cizí" literatury (30). Formování vědecké komparatistiky je v dalším výkladu dobře historicky odůvodněno a dokumentováno.

To, co Jeune nazývá kuriózním osudem výrazu generální literatura, stojí za stručnou reprodukci: Objevil se patrně dříve než výraz littérature comparée, jižť už u Lemerciera 1817, a to hned ve významu, který bychom nazvali skoro moderním (37). Romantikům okolo r. 1830 se více zalíbilo v "srovnávací literatuře" a generální literatura vedle "světové" (mondiale, universelle) označovala pak studium velkých autorů všech

literatur (38). Goethovu Weltliteratur a Quinetův "rozlehlý Pantheon, do něhož budou připuštěny všechny formy krásna", vidí Jeune jako předchůdce málo specializované literární výuky 2. poloviny XIX. st., oněch "velkých historických kavalkád, které poletují po vrcholcích"; má na mysli zejména popularizační kursy generální literatury v USA. Takto chápaná generální literatura byla na evropských universitách (podle Jeuna) pokládána za unáhlenou, povrchní, ne-li přímo za školáckou (38).

"Avšak - praví Jeune poté - slovo bylo konečně znovu přijato jako označení pro určitá komparatistická studia, širší a náročnější než ostatní. Nejde tedy ani tak o světovou literaturu, jako o studium mezinárodních směrů a proudů o větším či menším rozpětí" (38 - 39). A tím už vlastně dostáváme definici metodologicky pojatou; můžeme říci, že ji Jeune odvodil se zřetелеm k stavu oboru objektivně.

Zbývá ještě rozlišit littérature comparée a littérature générale. Littérature comparée zkoumá podle Jeuna především vlivy mezi autory nebo mezi národními literaturami; často se vyznačuje minuciózní přesností a protivníci přirovnávají komparatistu k celníkovi, který kontroluje na hranici pohyb zboží: Jeune je připraven hájit kvality dobrého celníka. "Littérature générale se naproti tomu povznáší nad nacionální hranice a nad nacionální hledisko. Vypracovává syntézy. Jejím východiskem není jednotlivý autor nebo ze-

mě, ale element povýtce internacionální: téma nebo typ, literární žánr, směr" (39).

Jeune pak shrnuje poněkud figurativně, přesto však dost přesně to, co stále ještě je celkem v souladu se zkušenostmi srovnávací vědy a s pregnantními tezemi van Tieghemovými: "Zatímco littérature comparée tká svého druhu pavučinku mezi autory z různých literatur, littérature générale, tato komplexní síť literárních interkonexí, využívajíc nálezů littérature comparée, jde dále" (39 - 40). Je s podivem, že na tomto místě Jeune opouští racionální koncepci van Tieghemovu a uzavírá takto: Littérature générale "napíná obrovské 'velum', nebo staví rozlehlou kopuli nad nacionálními literaturami" (40). Tím vlastně už definovaný pojem a termín generální literatura znovu rozmělnjuje a ruší její odlišení od Weltliteratur, od výběrových Pantheonů všeho druhu a popularizujících kavalkád. Vysvětlení tohoto skluzu se najde na konci knihy (143), kde Jeune shrnuje polemiku mezi francouzskou a americkou školou a vyvozuje z toho jakési usmíření, toleranci, a dokonce vzájemnou podporu obou koncepcí (tuto kapitolu nazval "L'unité dans la diversité").

Zjištění, že přímá polemika skončila, neznamená ovšem ještě, že by zmizely specifické rozdíly dané už základními podmínkami, v nichž její účastníci pracují, stanovištěm, z něhož literární materiál obzírají. Nacionální členitost Evropy a její tíhnutí k diferenciaci a naproti tomu Severní Amerika a její převážně in-

tegrační trendy, prostor, kde kontinentálnost, státnost a nacionálnost se do značné míry překrývají - to je rozdíl, který má závažné důsledky i v literární komparatistice. Obviňování francouzských účastníků diskuse z nacionalismu a amerických účastníků z denacionalizace literatury nebylo beze vztahu k oněm rozdílným podmínkám a zorným úhlům. S nimi souvisí i rozdílný poměr k pojmu generální literatura a rozdílný obsah, který se do tohoto pojmu vkládá.

Doznění polemiky ovšem také neznamená, že by se mělo v zájmu kompromisu zapomenout na to, k čemu dospěl van Tieghem. Henry H. H. Remak, jeden z někdejších představitelů "amerického" hlediska (to slovo dává sám do uvozovek), se nesnaží sloučit protiklady, ale hledí se vědecky vyrovnat jak s názory van Tieghemovými, tak s pojmem a termínem generální literatura vůbec, přestože nadále - ze svého zorného úhlu - je "spíše ochoten věřit, že strohá dělba práce mezi odborníky pro nacionální literaturu, srovnávací literaturu a generální literaturu není ani proveditelná, ani žádoucí" ("Comparative Literature. Its Definition and Function", in: Comparative Literature. Method and Perspective", 1971, 16).

Remak začíná tím, že termínu generální literatura se nejdříve užívalo (v USA ovšem) pro věci, které nezapadaly do přihrádky žádné katedry; někdy se jím označují trendy, problémy a teorie vzbuzující "obecný zájem (of "general" interest); do této kategorie

byly zařazovány sbírky textů a studií nebo komentářů vztahujících se k řadě literatur. Remak správně připomíná, že termín generální literatura stejně jako termín světová literatura nepředepisuje sám o sobě srovnávací postup, že takové kursy a publikace z "generální literatury" mohou být výbornou základnou pro srovnávací studium, ale samy nemusí být nutně srovnávací. Dodává, že značná mlhavost termínu byla v Americe dokonce jeho výhodou.

Tieghemovu definici generální literatury uznává Remak za daleko přesnější a soudí, že tato definice zasluhuje pozornost, ačkoli prý nebyla široce přijata za hranicemi Francie. Pokládejme toto poslední tvrzení především za prostředek diskuse: sám Remak poznal, že jde o vážné teze a vážného předchůdce. Tieghemův krajan Jeune by to měl pokládat za lekcí; on totiž odbyl Paula van Tieghema jedinou znevažující a hrubě nesprávnou poznámkou pod čarou (o.c. 7), že A.-M. Rousseau a C. Fichois právě vydali knihu, která "nahrazuje" Tieghemovu "La littérature comparée".

Z třetí části Tieghemova spisu Remak (14) zhuštěně reprodukuje diferenciaci úkolů dějin národní literatury, littérature comparée a littérature générale. K tomu dodává tuto svou obraznou interpretaci: "Vyjádřeno vizuálně, byla by národní literatura studiem literatury uvnitř hradeb (within walls), srovnaná literatura přes hradby (across walls) a generální literatura nad hradbami (above walls - lépe by to vystiho-

vala slovenská předložka "ponad")." Je to dosti ná- zorné, ale je v tom ovšem i malý posun: to, co si Tieg- hem (175) představuje spíše jako možné roztrídění tří "disciplin", nebo "domén" vedle sebe ("on peut sérier ainsi les trois disciplines"), jeví se u Remaka (14) stupňovitě jako tři roviny, úrovně nad sebou ("three consecutive levels"). Další interpreti by z toho mohli vyvodit i onu hierarchizaci s generální, světovou, globální, či jinou literaturou jako "rozlehlou kupolí nad nacionálními literaturami" (Jeune 40), která se u Tieghema nenajde.

Velmi dobře vystihl Remak (15) to, že van Tieghem sledoval svým rozdělením littérature comparée a lit- térature générale především účelnou dělbu práce. Avšak tato dělba se Remakovi nezdá dost dobře proveditelnou v praxi, proto závěrem soudí (16): "Přikláníme se /spíše/ k názoru (We are inclined to think), že přísná dělba práce mezi odborníky pro národní literaturu, srovnávací literaturu a generální literaturu není ani proveditelná, ani žádoucí. Odborníci pro národní lite- raturu by si měli uvědomit povinnost rozšířit své per- spektivy a jednat podle toho a měli by být povzbuzová- ni, aby tu a tam podnikali exkurze do jiných litera- tur nebo sfér spjatých s literaturou. Odborníci pro srovnávací literaturu by se měli čas od času vracet do vymezenějších oblastí některé národní literatury, aby se ujistili, že aspoň jednou nohou stojí na pevné půdě." Pokud jde o možnost "přísné dělby práce", do-

dává ještě pod čarou (pozn. 16): "Stejně nepřijatelný, protože umělý je kompromisní návrh Wenera P. Friedericha, že by se odborníci pro srovnávací literaturu mohli omezit při vyučování na 'francouzský systém', avšak při výzkumech by si mohli dopřát 'americké hlediště'."

Také citovaný názor z r. 1958 byl pronesen pod dojmem francouzsko-americké polemiky, která zřejmě ovlivňovala mnohé metodologické úvahy na obou stranách. Sama otázka pojetí generální literatury se však takto u Remaka i Friedericha změnila v otázku jinou, která, zdá se, vyplynula ze zvláštností vývoje americké komparatistiky jako oboru badatelského, a především univerzitního. Je fakt, že Tieghem ve své instruktážní příručce pojednává nejen o koncepci, vymezení a rozčlenění oboru, ale zdůrazňuje také (21) potřebu odborníků-komparatistů, a mluví o jejich "výzbroji" lingvistické a faktografické (64 - 67), konstatuje nutnost určitých pracovních specializací prostorových (např. anglo-francouzské vztahy) a časových (např. renesance, klasicismus, romantismus nebo současná evropská literatura). Avšak pokud vím Tieghem nikde nenavrhuje, aby se komparatisté rozestoupili na odborníky pro srovnávací literaturu a odborníky pro generální literaturu. Bylo by to ostatně v rozporu s jeho pojetím srovnávací literatury (*littérature comparée*) jako oboru a s jeho návrhem rozdělení předmětu literárněvědného zkoumání na (A) národní literaturu, (B) mezinárodní

literaturu a v jejím rámci dále na (a) srovnanou a (b) generální literaturu (Tieghem 175, 170 et pass.).

Pojem internacionální literatury a závěrečnou programovou kapitolu (*Vers l'histoire littéraire internationale*) nevzal Remak ve své diskusi s Tieghemovými tezemi v úvahu. Pokud jde přímo o generální literaturu, omezil se Remak na Tieghemovo "prostorové" vymezení a ponechal zcela stranou jeho vymezení věcné a Tieghemův výčet hlavních problémů generální literatury: paprskovité vlivy, internacionální módy a proudy, podobnosti bez vlivů a jejich možné příčiny. Aniž se vyrovnal s Tieghemovými poměrně zevrubnými výklady právě o těchto věcných, obsahových aspektech konceptu generální literatury a "skutečně internacionální" literatury, uzavřel Remak (16 - 17) svou diskusi s ním - prozatím - takto: "Žádný z diskutovaných termínů není úplně vyjasněn. Překrývání existuje mezi všemi. Nicméně definice a distinkce národní a srovnávací literatury je dostatečně jasná, aby mohla být užitečná. Hlásíme se k širší (more inclusive) 'americké' koncepci, ale současně naléháme, aby témata, která mají být zahrnuta do této oblasti, byla podrobena užšímu výběru na podkladě přísnějších kritérií než dosud. Světová literatura jako literatura tak mimořádného významu a ohlasu, že získala mezinárodní pozornost, je užitečný (serviceable) termín, ale nesmí se ho užívat nepřesně jako svého druhu alternativy za srovnávací literaturu, nebo generální literaturu. Nutno

doufat, že se vyvarujeme termínu generální literatura, kdykoli je to možné. Znamená, přinejmenším v současné době, příliš mnoho různých věcí pro příliš mnoho lidí. Na jeho místě bychom měli používat pro zamýšlenou konotaci synonym: srovnávací literatura nebo světová literatura nebo západní literatura nebo literární teorie nebo struktura literatury nebo prostě literatura podle toho, o jaký případ jde."

Jenomže, dodáváme k tomu, bylo by třeba nejdříve dokázat, že všechny ty rozmanité věci se skutečně termínem generální literatura vážně označují. Občasné nadužívání termínu z nedorozumění nebo neporozumění není ještě důvodem, abychom se ho vzdali. To bychom se brzy musili vzdát většiny termínů vůbec. Ostatně klauzule "kdykoli je to možné", připojená z opatrné zkušenosti, naznačuje, že vždy to snad ani není možné ani při stanovisku Remakově: fakt a pojem je přece jen před našimi zraky a otázkou je spíše jeho účelné terminologické vyjádření.

Narážíme ovšem občas na to, že termín generální literatura působí obtíže některým pracovníkům v komparatistice nebo se neseťká s jejich souhlasem, i když chápou jeho pojmový obsah a i když jinak projevují velký smysl pro terminologii a její metodologickou náplň, ani nehledí na věci z toho zorného úhlu, z něhož se skoro nebo zcela kryje nacionálnost, regionálnost resp. zonálnost a kontinentálnost. Termín generální literatura se jim jeví jako příliš zatížený rozmanitými významy,

které byly do něho vkládány, a jako těžko odlišitelný od termínu světová literatura, s nímž byl někdy zaměňován. Otázku, zda termín generální literatura není v důsledku toho příliš opotřebován, a zda proto nemá být opuštěn a nahrazen, nelze ovšem šmahem odbýt. Stárnutí termínů je faktem, stejně jako je faktem i renesance termínů. Rozhodnutí záleží obyčejně na řešení otázky, čím termín nahradit. Kdybychom místo o generální literatuře mluvili o nadnárodních literárních celcích, jak se navrhuje, sotva to bude terminologicky výraznější, nehledě k tomu, že nadnárodnost může být odiozní přes ujišťování, že tím není míněna beznárodnost; nejde ani o celky sensu stricto. Kdybychom mluvili o literárních zónách, znamenalo by to zase nadměrné povýšení zóny, pojmu především geografického, a přílišné zdůraznění hranic takové zóny, ačkoli ve skutečnosti máme spíše na mysli konvergence; představu zonálních hranic zkompromitovali ostatně nedávní hlasatelé hochkultury. Kdybychom termín generální literatura všude nahradili termínem zonální, resp. regionální struktury, akcentovali bychom jen jiné substantivum s rozmanitými možnými významy. Kdybychom zvolili výraz zonální literatura, mohli bychom brzy narazit na podobné potíže, rozpaky a námitky jako s generální literaturou. Výraz mezinárodní společenství by zase byl nepřesný, protože jde přece o to pracovníě označit literární výsledky takového historicky vzniklého, poměrně stabilního a současně proměn-

livého společenství. - Ostatně termín generální literatura je živý - o tom svědčí zde dokumentované diskuse o něm - a užívá se ho ve vědecké praxi - o tom svědčí práce jednotlivců i kolektivů.

Slavomír Wollman

VELKOMORAVSKÁ LITERÁRNÍ ŠKOLA

Slovního spojení velkomoravská literární škola použil jako termínu poprvé významný český paleoslovenista **J o s e f V a š i c a**. Nešlo o okamžitý nápad, ale o logický výsledek dlouholeté objevené badatelské práce se staroslověnskými literárními památkami, jejíž plody shrnul do dosud nepřekonaných "Literárních památek epochy velkomoravské" (Praha 1966, dále jen Vašica). Podívejme se na nový Vašicův termín trochu blíže a snažme se zjistit, zda může být přínosem pro literární historii a zda odpovídá požadavkům kladeným na literární termín.

Vašica si povšiml určitých výrazných společných prvků, jimiž se vyznačují díla velkomoravského písemnictví. Ve své knize se zabýval tímto okruhem literárních památek: překlady biblických textů, dvě předmluvy k slovanskému překladu evangelia, sinajský zlomek mešní liturgie, slovanská liturgie sv. Petra, Kyjevské a Vídeňské listy, písňový kánon o sv. Dimitriovi, hymny na svátek Konstantina, zpovědní řád velkomoravský, Frizinské památky, Řeč o přenesení ostatků sv. Klimenta (Chersonská legenda), adhortace k soudcům-knížatům, překlad nomokánonu, Zakon sudnyj i ljudem, penitenciál Zapovědi, staroslověnské legendy o Konstantinu a chvalořeč o Konstantinovi a o obou věrozvěstech. (Okruh velkomoravských literárních památek